

VI skyrius.

KAUNO MARIŲ NARATYVAS SOVIETMEČIO SPAUDOJE IR VIETINIŲ GYVENTOJŲ ATMINTYJE

Pasak Kaūno marių regioninio parko direkcijos darbuotojų, šiais laikais jau daug lankytojų nežino, kad Kaūno marios suformuotos užliejus gyvenamąją teritoriją³¹⁷. Statant Kaūno hidroelektrinę iki 1959 m. iš Nėmuno slėnio – būsimos marių dugno – iškeldinta apie 2 tūkst. žmonių ir užlietas 63,5 kv. km plotas.

2012 m. Kaūno marių regioninio parko Lankytojų centre sukurta ekspozicija „Nemuno virsmas mariomis“, kurios dalis skirta potemei „Pėdos marių dugne“, pasakojančiai apie užlietus kaimus. Rengiant šią ekspoziciją, buvo suskaičiuotos 35 visiškai užlietos gyvenvietės, tačiau tikslų nukentėjusių gyvenviečių skaičių iki šiol sunku įvardyti, nes jų skaičius šaltiniuose įvairuoja iki 45³¹⁸. 2020 m. pabaigoje, iš naujo išnagrinėjus tarpukario topografinius žemėlapius ir archyvinis 1958 m. kaimų iškėlimo projekto brėžinius, Kaūno marių regioninio parko direkcijos darbuotojams pavyko identifikuoti 40 gyvenviečių, buvusių užliejamoje teritorijoje (apytikslį 28 vietovių išsidėstymą žr. 77 PAV.).

Įvairiuose šaltiniuose užlietų gyvenamųjų vietų skaičius gali nesutapti dėl kelių priežasčių: pirma, vadovaujamosi skirtingų metų žemėlapiams³¹⁹, antra, yra gyvenviečių, kurių tik maža dalis liko neužlieta. Todėl ne visada aišku, ar konkretus kaimas laikytinas sunaikintu, ar ne. Trečioji galima priežastis – vietovardžių lokalizacijos neaiškumai.

Pridurtina, kad gyvenvietės, nuo senų laikų susiformavusios abipus Nėmuno, dar carinės Rusijos laikais priklausė skirtingoms gubernijoms: *Kairiosios Nemuno pusės, priklausiusios Suvalkų gubernijai, kaimai išskirstyti vienkiemiais jau XIX a. ir tik keli kaimeliai palei Nemuną liko reformų nepalieti. Dešiniojoje Nemuno pusėje, priklausiusioje Kauno gubernijai, nuo XVI iki XX a. vyravo gatviniai kaimai.*³²⁰ Paminėtina ir tai, kad Šilėnų, Dvarėliškių, Kampiškių, Mozūrų, Ąštrago (Ąštragu) ir kiti kaimai prieš užliejimą nebuvo iki galo inventorizuoti, todėl stinga etnografinės medžiagos³²¹.

Užlieta teritorija buvusi nevienalytė ir vietinės tarmės požiūriu: su pamario plotu sietinas kalbininko Antano Salio įvardytas priedzūkis. Rašoma: *Ryškios ribos, skiriančios priedzūkį nuo kitų kauniškių (arba vidurio aukštaičių), nėra, bet apytikriai ji vedama pro Ūdriją, Balbieriškį, Birštoną, Jiezną, Užuguostį.*³²² Analizuojant vietinių pateikėjų tarmines ypatybes, aiškėja, kad šios ribos tikslintinos, mat priedzūkiui būdingų kalbos ypatybių aptinkama ir šalia Kaūno marių gyvenančių pateikėjų kalboje.

Tai rodo iškeldintų gyventojų ir jų palikuonių kalbos analizė, atlikta apklausus ir įrašius pokalbius. Anuomet jų kalbos beveik niekas netyrė. Todėl po daugelio metų bandoma atkurti užlietos teritorijos

317 Kaūno marių regioninio parko direkcijos vyr. specialistės Ramunės Mikitiejevos informacija (interviu 2020 09 14, įrašas saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve).

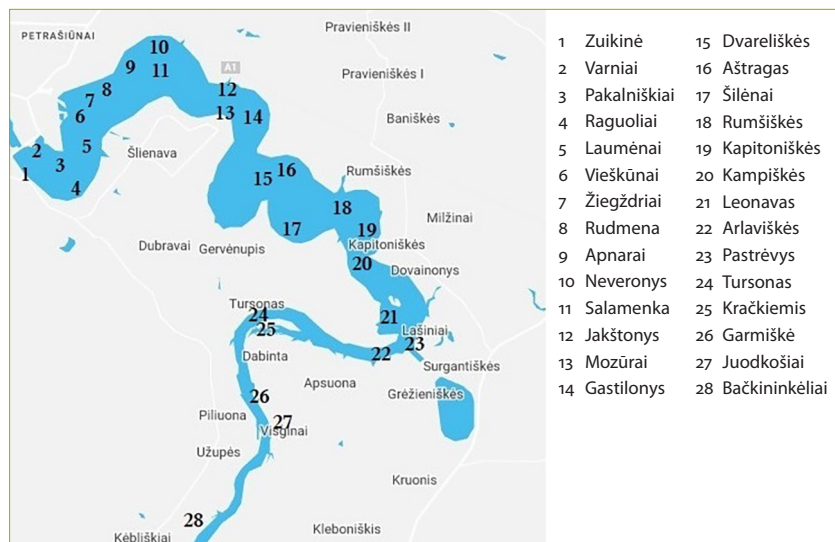
318 Abromavičius Stanislovas 2014: *Sugrįžimas į nuskendusį slėnį*, Kaunas: Naujasis lankas, 38, 52.

319 Kaūno marių regioninio parko direkcijos vyr. specialistės Ramunės Mikitiejevos informacija (interviu 2020-09-14, įrašas saugomas Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro Tarmių archyve).

320 Butkevičius Izidorius 1980: Kaimų ir sodybų savitumai. – Juozas Baršauskas, Klemensas Čerbulėnas (pirmininkas), E. Gužauskienė, M. Jankauskas, Pranas Juozapavičius, A. Miškinis, S. Stanevičius, Vladas Stauskas, L. Vaicekauskas. *Kauno marios*, Vilnius: Mokslas, 73.

321 *Cit. veik.*

322 Salys Antanas 1992: *Raštai 4. Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija, 77; Morkūnas Kazys 1994: Dėl priedzūkio ir jo ribų. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 34, 9, 84; taip pat plačiau žr. prieigą internete: <https://www.vle.lt/straipsnis/priedzukis/>.

77 PAV. Kauno marių užtvindyti kaimai

vietinės tarmės ypatybes. Atlikti šį darbą skatina ir pačių gyventojų pasakojimai: *Rumšiškių žmogų jeigu aš ne iš kalbos, tai aš iš matymo galiu pasakyti. <...> Aš galiu pasakyti pagal tarmę, pagal ką, kad jau mano ten tėviškės žmogus* (vyras, g. 1944 m., kilęs iš Rumšiškių).

Šiuo tikslu surasta ir apklausta pusšimtis pateikėjų, kurių amžius svyravo nuo 51 iki 100 m. Daugiausia jų rasta Rumšiškėse, Šlienavoje, Vaišvydavoje, tačiau esama ir iš tolimesnių išsikėlimo vietų, pvz., Pānevėžio. Tiesa, ne visi kalbinti pateikėjai daug žinojo apie iškeldinimą: kai kurie jų – dugniečių vaikai – gimė jau po iškeldinimo, kai kurie iškėlimo metu buvo visai maži ir įvykio neprisimena, o dar keli kalbinti žmonės gyveno šalia Kauno marių dugno ir istorijos procesus stebėjo iš šalies.

Bandant suvokti jų skaudžius prisiminimus, minėtina Herderio triada (angl. *Herderian triad*), nusakanti bendruomenės tapatybę: bendruomenės narius sieja trys elementai – žmonės, kalba, teritorija³²³. Gyventojai buvo pripratę prie gimtųjų vietų, dalis kalbintų dugniečių prisimena ir tam tikrų kalbos ypatybių, būdingų dugno gyvenvietei. O persikėlus gyventi kitur, užtvindžius slėnį, šių elementų nebeliko.

Tyrimo metu sukaupta nemažai medžiagos (įrašyta apie 50 val. pokalbių), įdomios ne tik kalbiniu požiūriu, bet ir pačių turiniu – vietinių gyventojų pasakojimais apie iškeldinimą ir Kauno hidroelektrinės (Kauno HES) statybas. Jie labai kontrastuoja su to meto sovietinės spaudos naratyvu.

Taigi šio monografijos skyriaus tikslas – sugretinti iškeldintų gyventojų pasakojimus su Kauno HES statybos laikotarpio (1958–1960 m.) periodinės spaudos informacija, išspausdinta to meto leidiniuose *Komunizmo vėliava*, *Kauno tiesa*, *Tarybinė moteris*, publicistiniuose ir grožinės literatūros tekstuose³²⁴.

323 Apie Herderio triadą žr. Piller Ingrid 2016: Herder: an explainer for linguists. – *Language on the Move*. Prieiga internete: <https://www.languageonthemove.com/herder-an-explainer-for-linguists/>.

324 Plačiau žr.: Eglinis Mejeris 1958: *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla; Stukas Vladas, Chrenovas D., Luchnevas Nikolajus, Velaniškis Jonas, Janulevičius Petras, Zimariovas I., Urbas J., Rekevičius P., Mankus J., Matikas K., Kinderavičius V., Litvinas B., Sas-

nauskas J., Danila Stasys, Kavaliauskaitė O., Blužas L., Jaras Algirdas, Černiauskas Algimantas, Kriūnas S., Borisovas J., Latauskienė B., Barkauskas V., Bagdonavičius Sebastijonas, Danilavičius A. 1959: *Mes statome Kauno HES*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla; Baršauskas Juozas, Čerbulėnas Klemensas (pirmininkas), Gužauskienė E., Jankauskas Mykolas, Juozapavičius Pranas, Miškinis Algimantas, Stanevičius S., Stauskas Vladas, Vaicekauskas L. 1980: *Kauno marios*, Vilnius: Mokslas.

Kitaip tariant, nagrinėjami du informaciniai laukai: kontrastu paremta jų analize siekiama skaitytojus plačiau supažindinti su realiąja ir menamąja sovietmečio tikrove bei jos vaizdavimo ypatumais.

Sovietmečio spaudoje vyrauja šviesaus būsimosio laiko ideologija, pvz.: *Eis metai. Ir, gal būt*³²⁵, *močiutė, linguodama žilų galvą, pasakos anūkeliams legendą apie Nemuną ir jo šviesiąją nuotaką*.³²⁶ *O mes savo akimis matėme, kaip šių legendą kūrė žmogus savo galingomis rankomis*.³²⁷ Personifikuotas Kauno hidroelektrinės – šviesiosios Nemuno nuotakos – įvaizdis nėra atsitiktinis. Taip, vyraujant permainingai nuotakai ir nuojautai, kurtas tarybinės tikrovės mitas (plg. *tarybinė tikrovė veržliai pralenkia laiką*³²⁸).

6.1. Sovietmečio antinomijos sena : nauja raiška

Komunizmas – tai Tarybų valdžia plius visos šalies elektrifikacija, – skelbė to meto ideologai. Ši šūkių iliustruoja ne vienas sovietinės publicistikos pavyzdys.

Todėl nenuostabu, kad ir Kauno HES tiesiogiai buvo siejama su senojo kaimo griovimu ir naujo, kolūkinio, gyvenimo perspektyva, atspindėta nauju namu su centriniu šildymu iš virtuvės, dideliais langais, blizgančiu dviračiu šalia jo, kolektyvine pirtimi ar net elektriniu lygintuvu, pakeitusiu anglinį (žr. 78 PAV.).

Iš dugno pakilę³²⁹

Kai nusileidi į būsimosios jūros dugną, iš pradžių apima kažkoks nykumas: tai šen, tai ten bešmėkščioja užsilikę krūmokšnis, riogso išrauti medžių kelmai, pūpso sugriautų trobelių pamatai. Kur-ne-kur stypso pavirtę balti pakelės stulpeliai, it iškilbę senio dantys. Čia jau apmirę gyvenimas, tik kartkartėmis per laukus nudulka sunkvežimis, veždamas jo likučius. Jūros dugnas turi būti švarus.

Gyvenimas dabar persikėlė ten, ant tolumoje dunksančių, iki pusės apskustų kaip Taraso Bulbos galva krantų.

Pasikelkime ir mes tenai.

Jono Biliūno vardo kolūkis. Štai kur susispietė Šilėnų kaimo gyventojai, palikę jūros dugną. Čia taip pat atkeliavo žmonės ir iš Dvarelškių bei Mozūrų. Pagal

78 PAV. V. Klimkaitės straipsnio „Iš dugno pakilę“ faksimilė. Nuotraukos autorės

325 Čia ir toliau citatose laikomasi tuometės rašybos ir skyrybos.

326 Hidroelektrinę (aut. past.).

327 Bernotienė R. 1960: Kokie mes turtingi! – *Tarybinė moteris* 7(103), 4.

328 Eglinis Mejeris 1958: *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 27.

329 Klimkaitė V. 1959: Iš dugno pakilę. – *Tarybinė moteris* 8(92), 9.

plačią kolūkio gyvenvietės gatvę iš abiejų pusių švyti nauji, dar neseniai nuobliuotų rąstų namai. J. Biliūno vardo kolūkio gyvenvietėje jau yra 40 kiemų. Bet čia dar tik pradžia. Didesnė dalis kolūkiečių dar tebėra išsisklaidę po visą kolūkio žemę. Tačiau iki 1965 metų į gyvenvietę persikels visi. Tada čia bus 279 kiemai. Tai jau visas miestelis, kuris savo gyventojų skaičiumi pralenks eilinį buržuazinį bažnytkaimį. Bet ar tik gyventojų?..

Prie naujo suomiško namelio stovi blizgus dviratis. Ties juo pasilenkusi triūsia jauna moteris. Tai kolūkio zootechniko A. Maliušio žmona Marytė. Jie dar nelabai seniai sukūrė šeimą. Kolūkis pastatė jaunavedžiams gražų namelį, kurį sudaro trys jaukūs kambariai, virtuvė, sandėlis, koridorėlis, erdvi veranda. Namelis apkūrenamas iš virtuvės centriniu šildymu. Platūs moderniškai langai praleidžia į butą daug saulės šviesos, o vakarais čia užsidega elektra.

Daugelio kolūkiečių, persikėlusių iš jūros dugno, namai tokie kaip Maliušių. Tik, deja, mūsų žmonės niekaip negali priprasti prie naujovių, prie patogumų, kurie kiekvienam kultūringam žmogui yra būtini.

Štai kad ir elektra. Kiek pastangų reikėjo kolūkio vadovybei, kol įtikino kai kuriuos kolūkiečius elektros naudingumu.

Prie elektros šviesos, prie radijo kolūkiečiai pagaliau priprato, ir dabar nebeįsivaizduoja, kaip būtų, jei reikėtų vėl sėdėti prie žibalinės lempos. Kolūkio pirmininkas Valskis dabar atsidėjęs agituoja kolūkio moteris, kad jos imtų naudoti savo butyje įvairius elektros prietaisus. Tam reikalui jis išrūpino kolūkiui net antrą transformatorių. Bet kur tau!

– Taip radom, taip paliksim, – kartoja kai kurios senesnės kartos konservatyviosios moterėlės.

Tačiau nejučiomis ir jos patyliukais jau ima elektrinius lygintuvus į rankas ir džiaugiasi, kad nebereikia iki apsvaigimo pūsti anglinio lygintuvo.

Ir negreit dar kolūkiečiai priprato lankyti naujai pastatytą modernišką pirtį! Visą gyvenimėlį pratę maudytis kubile, žemdirbiai ilgai nesiryžo įžengti į didelę 28 vietų pirtį. O dabar gi pirtininkai Volkovienė ir Vaičiutynas priversti net grafiką sudaryti, kas kada maudysis. Nebetelpa visi iš karto.

Kolūkyje baigiama statyti erdvi, mūrinė vidurinė mokykla, baigiama įrengti valgykla, ruošama ambulatorija. Gatvės pakraščiais jau išvesti gilūs grioviai, ant kurių krantų guli vamzdžiai. Tai rodo, kad netrukus gyventojai turės vandentiekį ir kanalizaciją. Prie ežerėlio, esančio kiek atokiau nuo kelio, bus pastatyta kolūkio ligoninė ir įrengta vasaros estrada saviveiklai (o gal ir teatrui – kas žino, kaip toli gali siekti laisvo žmogaus polėkiai!). Šiuo metu prie ežerėlio tebestovi pavienininko Kairiūkščio sulopytas „ūkis“. Kairiūkštis dar tebesvarsto: stoti ar nestoti į kolūkį... Kolūkio gatvės viduriu nulinguoja autobusas, ant kurio kaktos užrašyta: „Kaunas – Šlėnava“. Šlėnava – tai pavadinimas senojo kaimo, kurio vietoj dabar įsikūrusi naujoji kolūkio gyvenvietė. Autobusas kursuoja į Kauną kas dvi valandas, ir tai labai patogu biliūniečiams.

Prie kolūkio valdybos, kitoje gatvės pusėje, be paliovos burzgia galingas buldozeris. Čia anksčiau telkšojo dvokianti bala. Dabar kolūkiečiai nutarė šią balą išvalyti, įrengti toenkinių ir užveisti karpinių. Kolūkis nuolat turės šviežios skanios žuvies. Nors dėl žuvies bėdos nebus, nes už keleto šimtų metrų nuo gyvenvietės netrukus tyvuliuos galinga Kauno jūra.

J. Biliūno kolūkyje, į kurį susispietė iš dugno pakilę, ilgus metus vergavę žemdirbiai, visu rimtumu ruošama dirva pirmiesiems komunizmo daigams.

Tekstuose brėžiama sovietų ir nepriklausomos tarpukario Lietuvos valdžios priešprieša. Sovietinė santvarka parodoma tarsi pranašesnė už buvusią (Prieš kelias dienas mačiau, kaip supyko jauni darbininkai, kad bendrabučio komendantas įsuko jiems tik šimto žvakių lempą. O juk buržuazijos valdymo metais ir 25 žvakių

lemputė Kauno darbininkui buvo didelė prabanga³³⁰), pašiepiamas tarpukaris (*Buržuazinės santvarkos metais Lietuva garsėjo tik savo bekonais*³³¹), apibūdinamas kaip klasinės nelygybės laikotarpis, paveikiai orientuojant skaitytojus į tas pačias gyventojams gerai pažįstamas Kauno rajono vietas (*Tamsu buvo Kaune, o Lietuvos kaime – dar tamsiau. Netoli Kauno, Lapių apylinkėje, stovi ant kalno gražūs rūmai. Dabar ten kolūkių klubas ir biblioteka, o kadaise tai buvo smetoninės vyriausybės vadovo A. Merkio dvaras. Jisai įsivedė į savo mūrą elektrą, tačiau jo kumečiai, kurie ir dabar Lapėse gyvena, džiaugėsi nusipirkę šešto numerio žibalinę lempą. Tik Tarybų valdžios metais elektros šviesa apšvietė ir jų butus*³³²).

Kuriamas įspūdis, kad Lietuva „pasirinko teisingai“, kad Tarybų Lietuva ir jos darbo liaudis nuoširdžiai siekia broliškų tikslų – ne tik lenktyniauja kolūkiuose, bet ir elektrifikuoja šalį. Taigi Kauno hidroelektrinė – naujos sovietinės tikrovės simbolis (*Per visus buržuazijos valdymo metus Lietuvoje nebuvo pastatyta nė vienos hidroelektrinės*³³³), nes *techniškai atsilikusi, buržuazijos valdoma Lietuva jokiū būdu negalėjo išspręsti stambios hidroelektrinės statybos uždavinio*³³⁴.

Kuriant ankstesnės, neelektrifikuotos ir šiuolaikinės, elektrifikuojamos Lietuvos priešpriešą, pasitelkta strategija, būdinga ir XX a. pradžios sovietinei propagandai, kai, įžvelgus konkretaus laikotarpio poreikius, perpratus situaciją, pasiūlomas sprendimas³³⁵.

Taip atsiranda pompastiškų akcentų (*Techniškai atsilikusi, buržuazijos valdoma Lietuva jokiū būdu negalėjo išspręsti stambios hidroelektrinės statybos uždavinio*³³⁶; *Komunistų partijai ir Tarybinei vyriausybei rūpinantis, senoji lietuvių liaudies svajonė tampa tikrove*³³⁷; *Šiomet bus užbaigta statyti Kauno hidroelektrinė. Tai didžiulis indėlis į liaudies ūkio tolesnį klestėjimą. Mūsų respublika, kuriai buržuazinė santvarka paliko labai silpną energetikos bazę, šiuo metu beveik 11 kartų padidino elektros gamybą*³³⁸ ir pan.).

Šviesesnio rytojaus nuojauta (žinoma, neatsiejama nuo HES) vyrauja ir apsakymuose, plg. Eleonoros Pabiržytės „Mielių nebereikia“: <...> o kai čia sužibs elektra... Kitur jau ir kaime įvedė. Tik čia per tuos kalnų kalnus ne taip greit atkopti. Sako, čia priešais priplauką įtaisys. Ant Nemuno pakabins didžiules lempas. Rojus bus!³³⁹

Komunizmo vėliavoje dalimis publikuotas ir A. Žaltauskaitės apybraižų romanas *Pavasaris Samyluose*. Tai pasakojimas apie buitį, be intrigos ar herojiškumo, tačiau subtiliai pabrėžiant elektros teikiamą patogumą. Pavyzdžiui, rašoma apie anksčiau rytą, apie pabudimą, apie tai, kaip mama žadina vaikus. Ir tik pabaigoje užsimenama: *Daugiau neragindama vaikų, net nepatikrinusi, ar šie pakluso, ji išėjo į virtuvę, paspaudė elektros mygtuką. Rytmečio prieblandą bematant pakeitė skaidri šviesa*.³⁴⁰

Anot Algirdo Brazausko, ši tema ypač išnaudota: *Buvo rašoma, esą patvenkti upių tėvų lietuvių tauta svajojusi vos ne nuo Mindaugo laikų, o buržuazinė Lietuvos valdžia buvusi bejėgė tai padaryti*.³⁴¹

330 Stukas Vladas 1959: Mintys skrieja toli. – *Mes statome Kauno HES*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 3–4.

331 Lietuva – pramonės šalis [aut. nenurod.]. – *Tarybinė moteris* 7(103), 1960, 2.

332 Stukas Vladas 1959: Mintys skrieja toli. – *Mes statome Kauno HES*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 4–5

333 *Cit. veik.*, 5.

334 Eglinis Mejeris 1958: *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 25–26.

335 Kenez Peter 2003: *The Birth of Propaganda State. Soviet Methods of Mass Mobilization, 1917–1929*, Cambridge: Cambridge University Press, 5. Plg.: *Why were they more skillful? <...> they [Bolsheviks] understood the needs of the moment, the nature of the struggle in which they were enga-*

ged, and the crucial significance of getting the support or at least the good will of the uncommitted.

336 Eglinis Mejeris 1958: *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 25–26.

337 Stukas Vladas 1958: *Kauno HES. – Mokslas ir technika 1, Lietuvos TSR Ministrų Tarybos valstybinis mokslinis technikos komitetas*, 9.

338 Apie ką kalba skaičiai [aut. nenurod.]. – *Kauno tiesa* 18(2460), 1960.

339 Pabiržytė Eleonora 1960: *Mielių nebereikia. – Tarybinė moteris* 10(106), 4–5.

340 Žaltauskaitė A. 1959: *Pavasaris Samyluose* (ištrauka iš apybraižų romano). – *Komunizmo vėliava* 38(867).

341 Brazauskas Algirdas 2007: *Ir tuomet dirbome Lietuvai: faktai, atsiminimai, komentarai*, Vilnius: Knygiai, 19.

Tiesa, kalbų apie hidroelektrinės statybą pasigirdavo ir nepriklausomos Lietuvos laikais. Štai ką pasakoja viena pateikėja: *Nieks čia papūst prieš vėją negalėjo. Visi suprato. Nieks nenorėjo. Visi suprato. Bet kas baisiausia – aš paskui tėvą(o?) klausdavau – „tėte, – sakau, – tu žinojai, dar prie Smetonos ten buvo žadama statyt(i) elektrinę. Ir tu rizikavai“. Nu, labai gražu, sako, buvo. Graži vieta. Tai va. Tai čia buvo ir mano tėvų klaida. Dabar turėčiau, kaip sako, tėviškę* (moteris, g. 1937, kilusi iš Laumėnų).

Kita vertus, ne visi tikėjo sovietiniais užmojais: *Mes i netikėjom, kad čia taip gali užliet vanduo. Kap dabar va tos marios, sakom, iš kur jos čia atsiras!* (vyras, g. 1935 m., Rumšiškės).

Vis dėlto kalbinti žmonės – didžioji dalis pateikėjų, gimę tarpukario pabaigoje arba vėliau, – negretina skirtingų laikotarpių ir valdžių, tik vienas iš jų negatyviai pakomentuoja abi buvusias valdžias: *Su valdžia tai, kaip sako, visą laiką visuomenė mūsų nesutiko* (vyras, g. 1936 m., Rumšiškės). Akivaizdu viena: plačių santvarkos mostų šešėlyje liko žmonės, šeimos, kuriems sąvokos *naūja* ir *šviesesnis rytojus* galėjo būti absoliučiai antonimiškos jų realiam gyvenimui.

6.2. Antinomijos griauti : statyti daugiaplaniškumas

Sovietmečiu Kaūno HES buvo didžiausias šeštojo dešimtmečio statybos objektas Lietuvoje. Elektrifikacija įvardijama kaip Lenino idėja (*Šis septynmetis nulems Lenino idėjos įgyvendinimą ištisai elektrifikuoti šalį. 1965 m. elektros energijos gamyba padidės daugiau kaip 2 kartus*³⁴²). O elektrinių statytojai – tarsi legendiniai nešėjai tos personifikuotosios šviesės, kurios šaltinis – tik pamanykime – Leninas ir jo mokymas (žr. 79 PAV.)³⁴³, plg.:

ELEKTRINIŲ STATYTOJAI

*Myli sakalas erdvį šviesiąją.
Naktyje net vilkams baisu.
Jiems gi –
Leninas davė profesiją
Eiti ten,
kur tamsu.*

*Ir pamėgo kelius jie nežinomus.
Ir išmoko
Į viešbučius belst.
Kalbint žemę
Išmoko mašinomis,
Kolei žemė ugnį įskels.*

ELEKTRINIŲ STATYTOJAI

*Myli sakalas erdvę šviesiąją.
Naktyje net vilkams baisu.
Jiems gi –
Leninas davė profesiją
Eiti ten,
Kur tamsu.*

*Ir pamėgo kelius jie nežinomus.
Ir išmoko
Į viešbučius belst.
Kalbint žemę
Išmoko mašinomis,
Kolei žemė ugnį įskels.*

*○ kai upės jų valiai nusilenkia,
Blanksta saulė
Nuo žemės šviesų –
Jie be liūdesio mantą susirenka,
Eina vėl,
Kur tamsu.*

*Vėl keliauja nežinomais plotais jie.
Vėl nakvoja vagonuos,
Miškuos.
○ šviesa,
Dar Iljičiaus svajotoji,
Žengia jiems
Iš paskos.*

79 PAV. Eilėraščio „Elektrinių statytojai“ faksimilė

342 Mūsų septynmetis [aut. nenurod.]. – *Tarybinė moteris* 4(88), 1959.

343 Mackevičius Bronius 1958: Elektrinių statytojai. – *Tarybinė moteris* 7(79).

*O kai upės jų valiai nusilenkia,
Blanksta saulė
Nuo žemės šviesų –
Jie be liūdesio mantą susirenka,
Eina vėl,
Kur tamsu.*

*Vėl keliauja nežinomais plotais jie.
Vėl nakvoja vagonuos,
Miškuos.
O šviesa,
Dar Iljičiaus svajotoji,
Žengia jiems
Iš paskos.*

Iki šiol stulbina parengiamųjų ir statybos darbų apimtis, to meto spaudoje nusakyta milžiniškais skaičiais: *Statybininkai per pusantrų metų atliko tokius darbus, kad Darsūniškyje ne vienas stebisi: iškasta apie 10 kilometrų kanalų, supilta apie 12 kilometrų įvairių pylimų; Darsūniškyje mechanizatoriai permetė į pylimus apie 200 tūkstančių kubų žemių, iškasė daugiau kaip 100 000 kub. m grunto.*³⁴⁴

Arba: *Melioracijos tresto kolektyvas užliejamame baseine iškirto 396 ha miško ir 656 ha krūmų. Ruošiant aikštes žvejybai, išrauta 374 ha kelmų, o šlapiose vietose, kur nepasiekė technika, 13.500 kelmų išsprogdinta. Kauno jūros dugne išardyta 1308 m³ betoninių pamatų, išplaniruota 350.000 m³ žemės paviršiaus, sulėkštinta 135.000 m³ stačių šlaitų. O kaip su durpynais? Atsakome. Iš dugno išvežta 52.681 m³ „rudojo aukso“ ir durpynai užpilti metro storio žemių sluoksniu. Durpynų iškilimą ir kt. galimus polinkius stebi specialūs įrenginiai. Po kelių dienų vanduo užpils ir šiuos paskutiniuosius metrus. Buvo matyti, kaip keliai, keliukai vedė tiesiai į vandens gelmes.*³⁴⁵

Apie gyventojų išskeldinimą sovietinėje spaudoje beveik nerašoma, o jei rašoma – tai trumpai: *Kauno jūros krantuose didelis darbymetis. Nemuno vanduo aukščiau hidroelektrinės jau pakilo apie 12 metrų ir plačiai išsiliejo. Rumšiškių miestelį būtų pradėjęs semti vanduo. Gyventojai jau persikėlę, čia nieko vanduo neras. O kad nebūtų užtvindyta Darsūniškio gyvenvietė, ten jau baigiami didžiuliai apsauginių įrenginių statybos darbai.*³⁴⁶

Kaip matyti, svarbiausias reportažo objektas – statoma elektrinė, o ne žmonės, kurie čia gyveno. Žurnalistai jų gyvenimo pokyčius vertino tik optimistiškai, plg.:

– *Raskinulos more široko*³⁴⁷... *Anava, matai? Štai ten stovėjo Jurgio troba...*

Susidomėję užkalbinome atvykusiuosius. Pasirodo, kad tai buvo Maistprekybos dirbantieji, pakeliui nusprendę užsukti į šį kampelį. Kokio Jurgio?

– *Tai apie mūsų pažįstamo Jurgio Armonavičiaus trobą kalbama. Jis dirba popieriaus fabrike. Šaltkalois. Dabar išsikėlęs pasistatė namą Tunelio gatvės rajone, kur naujos statybos...*

– *O štai ten, – rodydami plonytę lytį, mums aiškino pašnekovai, – stovėjo pažįstamo Juozo Kuprėno, popieriaus fabriko kalandruotojo, namas. Tai gražu bus vasarėlę.*³⁴⁸

Pompaškos frazės kontrastuoja su žmonių vargu griaunant senuosius namus, kraustantis į kitą vietą, statant naujus pastatus. Daugelis kalbintų pateikėjų kalbėjo apie tuos pačius vargus.

Nebuvo statybininkų ir įrankių, medžiagų:

O statybos kada įvyko, tai buvo tuom sunku: medžiagų nėra, visi visus vienu metu kelia, oiskas... žmonių reikia... Kažkas kirvoj pasiėmė į rankas, o jį su tuom kirviu dirbt nemoka. Nu tai va čia ir buvo tie visi sunkumai;

Tuo laikotarpiu, kaip sakiau, visi kėlė, tai blogai, kad rasti medžiagų nėra, specialistų tų vėl perkėlimui... (vyras, g. 1936 m., Rumšiškės);

Čia pradėjom pamatus, nebuvo elektros, svarbiausia, kokia buvo blogybė: iškelia žmones, o reikia viską rankom daryt. Skiedinį tą, viską maišė rankom, nes nebuvo elektros davesta niekur;

Meistrų labai buvo sunku gaut. Sakau, nebuvo nė tų visokių gelžgalių, kaip liaudiškai šnekant... sunku buvo galima gaut (vyras, g. 1942 m., kilęs iš Gastilonių);

Mama pati ir obliavo, ir statė, ir dirbo, nes kadangi nebuvo kam samdyt (moteris, g. 1949 m., Šlienava).

Tuo pačiu metu reikėjo ir griauti, ir statyti:

Namus reikėjo griauti, namus reikėjo vežti, namus reikėjo statyti ant nieko (moteris, g. 1950 m., Rumšiškės);

<...> griovė tuos namus ir statė. Juk iš tikrųjų taigi reikėjo – vieną nugriauni, kito nepastatei, tai kažkur reikėjo žmonėm gyventi kažkur kažkokiam, nu, sakykim, kluone, tvarte, nu, tikrai, nu, čia problemos buvo, čia ne taip paprasta; namą pastatyti ir nugriauti ir vėl jį pastatyti. Neįsivaizduojami dalykai! Ir tuo metu visi statydavo, tai meistrai užimti, ne kiekvienas galbūt mokėjo tą namą vėl pastatyti (moteris, g. 1960 m., Rumšiškės);

Pasistatėm visi ūkinius pirmiausia. Dar namai ten stovėjo, bet viską vežėm, vežėm, vežėm viską. Ūkiniuose pasidarėm, va tie kaimynai iš ano galo, tokį gyvent; tai mes šešiese (galėsiu parodyt paskui) gyvenom tam ir buvo gerai, visi patenkinti buvo. Dabar pastato namus ir jau mažai vietos būna (vyras, g. 1942 m., kilęs iš Gastilonių);

Jeigu viską išsigriauti, tai kur gyvensi. Pirmiausia reikėjo čia ant kalno atvažiuot ir dar ten gyvenant jau kažką pasistatyt, kažkokią palapinę, nes jau... A kur gyvensi... Tengi namo neatneši už keturių kampų paėmęs (vyras, g. 1941 m., Rumšiškės).

Mejerio Eglinio knygoje *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje* įsivaizduojamas darbų rezultatas (vyrauja būsimojo laiko kultas). Štai kaip rašoma apie išskeldinimą: *Jie [miesteliai bei kaimai – aut. past.] buvo perkelti, jų žmonės apsigyveno naujose gyvenvietėse, patogiai įrengtuose naujuose namuose.*³⁴⁹

Ši citata itin prieštarauja kalbintų pateikėjų išsakytoms mintims. Knygoje tarsi nuspėjama, kad namai bus įrengti ir žmonės tiesiog juose apsigyvens. Reali situacija kitokia: pirmiausia teko griauti namus būsimųjų marių dugne, nugabenti visus reikiamus daiktus į kitą vietą ir statyti naujus pastatus. Išsikėlus į naujas gyvenvietes, nebuvo jokių patogumų, iš pradžių gyventa ūkiniuose pastatuose, nakvota lauke:

Nu, sunku buvo. Sunkūs laikai buvo. Atsikėlėm, nė vandens čia nėra, nė šulinio nėra (vyras, g. 1940 m., Šlienava);

Net ir čia atsikėlus net vandens, šulinių nebuvo (moteris, g. 1950 m., Rumšiškės);

Ir skaudu, ir sunku, i čia reikia pinigėlių turėt, čia reikia daryt, nu va, statyt. Ir su talka dirbo, ir giminiškai darė, ir kai ką pasisamdė, ką nesugebėjo. Nu, tai tą pusę pasistatė, o paskui priestatą vėliau. Tik 77-ais pasistatė tą priestatą, dasistatė prie to galo (moteris, g. 1933 m., Šlienava);

Ten toj vietoj buvo grūšia. Ir mes kada atėjom iš ten gyvent, po ta kriaušė miegojom tris paras, nes, nu, nėra kur. Tėvai įsikėlimui negavo, kadangi mūsų buvo valdiškas namas. I gavo už tokį tvartelį <...> šimtą ar kiek ten rublių. Viskas (moteris, g. 1949 m., Šlienava);

344 Danila Stasys 1960: Kauno jūros krantuose. – *Kauno tiesa* 28(2470).

345 Balčiūnas Algimantas 1960: Išsiliejo jūra plačiai... – *Kauno tiesa* 80(2522).

346 Danila Stasys 1960: Kauno jūros krantuose. – *Kauno tiesa* 28(2470).

347 Vert. iš rus. k.: *Išsiliejo jūra plačiai... (aut. past.)*.

348 Balčiūnas Algimantas 1960: Išsiliejo jūra plačiai... – *Kauno tiesa* 80(2522).

349 Eglinis Mejeris 1958: *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 76–77.

Nebuvo kada [pratintis – aut. past.], žinokit. Darbas ir darbas ir da kolūkiuose reikėjo dirbt. Ir savo statybos, ir... labai sunku buvo priprast. Nė kelių da nebuvo, nieko, visur purvas, visur laukai, kaip čia, šlapia, tai visur i su mašinom sunku pravažiuot buvo ir su viskuo. Ir kolei pripratom, tai... (vyras, g. 1935, Rumšiškės);

Lipdėm, lipdėm, va po kiek jau metų susilipdė žmonės kaip sugebėjo (vyras, g. 1940 m., Šlienava).

Daugeliui trūko lėšų:

Bet jeigu kažką samdyt, tai buvo pinigų striuka (vyras, g. 1941 m., Rumšiškės);

Tai valdžia davė, reiškia, žmonėm pinigų. <...> Buvo inkainavimo aktas. Tai va mes, kiek aš atsimenu, tėvas man sakė, mes gavom 25 tūkstančius tuometinių rublių. Nelabai buvo didelė perkamoji galia;

Mokėjo neblogai, bet tie pinigai taip išgaravo greitai, nes nebuvo nei meistrų, vinių parduotuvėse nebuvo, nieko nebuvo parduotuvėse, nei spynų, nieko! Nes masinis buvo kėlimas. <...> O kai tuos pinigus mum apmokėjo, neblogai lygtai mokėjo. Bet kada nėra meistrų, nieko nėra, tai kas kiek nori, tiek prašo už darbą. An iškėlimo užteko, bet pabaigoj jau kai kuriem trūko. Kai kurie gal mažiau gavo, mažesnė kuri sodyba. Kuo sodyba senesnė, tuo daugiau mokėdavo, nes, skaitosi, tu nugriausi, ten mažai kas liks (vyras, g. 1942 m., kilęs iš Gastilonių).

Tik pastaraisiais metais sąžiningiau aptariamai moraliniai vietinių gyventojų iškeldinimo aspektai, kuriuos pabrėžė ne vienas pateikėjas:

Mes grįžom penkiasdešimt aštuntais [iš tremties – aut past.]. Va tada čia buvo pats tas sujudimas, žmones kėlė. Žinokit, labai buvo siaubinga! Mes parėjom iš Panemunės, dar pro apačią senu keliu, bet jau žmonės kiti buvo nusigriovę, kitų buvo laužai, visur... Taip buvo baisu, bet jau man buvo septyniolika tada metų (moteris, g. 1950 m., Rumšiškės);

Labai sunkiai, labai. Visi žmonės jau buvo pagyvenį, tos sodybos senos. Daug kas, daug kas labai paliko viską... Gavo to išsikėlimo ir... daug sudegino, kurie toki jau prasti visai buvo, niekam nebuvo, tai sukūrė laužus, uždegė, sudėjo, sudegino viską, kas nereikalinga (vyras, g. 1935 m., Rumšiškės);

Labai nenorėjom keltis, kad ir mes vaikai buvom, bet mes ten... labai smagu buvo. <...> Tai te mes visi draugaudavom, labai buvo smagu.

O tėvai tai irgi ir verkė, ir ašarojo. Ir mes, vaikai, nenorėjom keltis. Mes bėgdavom į ten, žinokit.

Būdavo, aš susirenku tuos savo brolius ir dėdės vaikus, reiškia, ir eidavom mes namo. <...> Kad net karvė parėjo ten, žinokit (moteris, g. 1949 m., Šlienava);

Nu, buvo labai baisu, kadangi... Bent mum asmeniškai tai buvo labai baisu, kadangi labai graži sodyba, labai daug augmenijos, <...> jinai buvo įvairi, ne vien lietuviška. Ir nieks neįsivaizdavo! (moteris, g. 1937 m., kilusi iš Laumėnų);

Aš visą laiką kažkaip prisimenu, nes diedukas pasakojo, kad, atseit, „išokom į Nemuną, išsimaudėm, išlipom ant kalno i žiūrīm, kad kyla“. Ir kai kyla, supranti, sako, visiems labai, nu, ašaros, skaityk, akyse. Nes aš, pavyzdžiui, supratau tą jausmą. Nes tu jau viskas, neužlipsi, kaip sako, ant tų vietų, jau nepavaikščiosi (moteris, g. 1961 m., Rumšiškės);

Žinojo, kalbėjo, aiškinosi. Kiti labai pyko žmonės, labai nenorėjo, bet mes, vaikai, tik nuogirdom. <...> Neturiu traukos į Kauno marias, neturiu traukos ten eiti, vaikščioti, žiūrėti į jas (moteris, g. 1947 m., Rumšiškės).

Pasakojimuose išskyla apibendrintas griovėjo – žiauraus vykdytojo – paveikslas:

Mes visi išsikėlė, aš, būdavo, nuvažiuoju pas tą draugę, žinai, pasižiūriu, tai – jo, jų dar bakūžiukė stovi. Bet paskiau jie davė tokį tam tikrą terminą ir sako: mes atvažiuosim su traktoriais ir išstumdysim, išversim tuos namus (moteris, g. 1945 m., kilusi iš Laumėnų);

Man pasakojo, kad, pavyzdžiui, viena moteriškė visai nesikėlė <...>. Tai tiesiog, nu, paėmė ir nuvertė su visu namu ir išvarė, nu, eik ir viskas. Tau pasakė – yra laikas ir viskas. Tarybinis laikotarpis (moteris, g. 1961 m., Rumšiškės);

Mes nesikėlėm, visi jau išsikėlė, o mes vis tiek ne. Nu vis dar kažkur tikėjosi – nu gal dar kažkas bus. Bet jau paskui atėjo, kad viskas, sako, buldozeriu nuversim, ir viskas (moteris, g. 1949 m., Rumšiškės);

Nenusikelsi, tai tau su buldozeriu nustums ir viskas. Čia nieko neklausė, ar tu nori keltis, ar nenori. Klausimų nebuvo. Kadangi ką vyriausybė numatė, tai jau bus įvykdyta. Priešininkų nebuvo tam (vyras, g. 1936 m., Rumšiškės).

Ir trumpi pateikėjų apibendrinimai:

Tarbą i lazdą. Va tep buvo, broleli, va kap buvo. Negalvok, kap dabar gyvena! Buvo sunkūs laikai (vyras, g. 1936 m., Rumšiškės);

Nu, vienu žodžiu, buvo laikų tokių. Gerų dienų buvo, visokių. Buvo visokių. O čia tas iškėlimas tai... nu, nelabai geras dalykas. Tėviškę užliejo, vat kiti tai išsikelia nuo melioracijos, tai nors nuvažiuoja pavaikščioja. O dabar nu ką [–] ar čia namas buvo, ar čia namas, tai maždaug tiktai žinai. Apytikriai (vyras, g. 1942 m., kilęs iš Gastilonių).

Apie slėnio gyvenvietes sovietmečio tekstuose beveik nekalbama, o kur paminėta, pabrėžiamas tik statytojų darbas (plg.: *Komisija nustatė, kad užliejama teritorija paruošta nepriekaištingai, buvusių Rumšiškių, Gastilonių, Jakštonių, Ašragų kaimai jau iškelti, ir leido ją užlieti*³⁵⁰). To meto spaudoje nekalbama ir apie dugne buvusias kapines. Pasak rašytojo Stanislovo Abromavičiaus, kilusio iš Rumšiškių, po vandeniui liko daug kapų, pvz.: *Didžioji dalis Rumšiškių kapinėse palaidotų kūnų liko po vandeniui, nes toms kapinėms buvo daugiau nei pusė šimtmečio.*³⁵¹

Iš pasakojimų akivaizdu, kad tai buvo šurpi patirtis – kaip antros artimųjų laidotuvės:

Kaip antros laidotuvės. Jo, su raudom, žinokit, žmonės! Labai labai pergyveno, kad reikia iškast. Aišku, norėjo, kiti neturėjo galimybių. Čia gi ne taip paprasta, kad reikia ir žmonių, ir perkelt, ir čia vėl duobę. Buvo tokių žmonių, kad labai buvo jiems sunku. O kiti tai su laidotuvėm tikrom ir... (moteris, g. 1941 m., Šlienava);

Nes aš ir patirtį net prisimenu, kai tėtis mane už rankos pasiėmęs nusivedė į būtent tą procedūrą, senelio karstą atidengė. Tai vat ir likęs toksai visas tas vaizdas, kurio niekam nelinkiu, kad matytų (moteris, g. 1950 m., Rumšiškės);

Kai atkasė, kai kasė, man tai smalsu buvo, o paskiau man buvo nemalonu ir aš lyg ir bijodavau. Man kažkaip labai baisu buvo tas, tas... va, tas karstas, atkastas. Iškėlė į viršų tokį ten apibyrėjusį, visą tokį apipuvusį, apgriuvusį. Man kažkaip buvo negerai, negeras tas toksai vaizdas (moteris, g. 1947 m., Rumšiškės);

Labai skaudėjo, kaip kapines kėlė. Tengi... tengi buvo niekinimas žiauriausias, niekinimas žmogaus <...> (vyras, g. 1944 m., kilęs iš Rumšiškių).

Apie kapinėse rastus kaulus:

Kalė dėžės (atsimenu, kokios keturios tai tikrai), tokios didelės dėžės kaip šitas stalas. Nu, ten dėdavo tas... kaulus, ten niekas nežiūrėjo. Padarė tokį kaulų... Ir juos palaidojo, užkasė, teisingiau pasakius, ten prie transformatorinės, prie kapinių tvoros. Ir dabar yra tokia vieta – nei pažymėta, nei niekas nesirūpina. <...> Niekam nerūpi.

Nu, ir aš atsimenu kaip šiandien. 14-os metų buvau. Girdim, kapinėse riksmas. Nu, nulekiam mes „Kas čia atsitiko?“ Atkasė kapą, karstą atidarė, o ten jisai guli kniūbsčias. Panika, ane? Gyvą užkasė. Tik paskui vienas protingas atsiminė, sako: „Tai palaukit, atsimenat, kaip sprūdo karstas, kai mes kėlėm?“

350 Viliūnas Jonas 1980: Vietovės paruošimas. – Juozas Baršauskas, Klemensas Čerbulėnas (pirmininkas), E. Gužauskienė, Mykolas Jankauskas, Pranas Juozapavičius, A. Miškinis, S. Stanevičius, Vladas Stauskas, L. Vaicekauskas. *Kauno marios*, Vilnius: Mokslas, 6.

351 Abromavičius Stanislovas 2020: *Šventų giesmių giedojimas*, Kaunas: Naujasis lankas, 54.

O vienas riksmas buvo, tai tada jį tikrai letargo miego užkasę buvo, aš taip manau, nes jis buvo nusirovęs plaukus (vyras, g. 1944 m., kilęs iš Rumšiškių).

Taigi tragiška kapinių ir jų iškėlimo tema iki šiol dar neišplėtota. O sovietinio laikotarpio periodinėje spaudoje išlikęs tik nuolat ryškintas statybos darbų faktas, kuris, nusakytas veiksmažodžiu *statyti* ir glaudžiai susietas su Kauno HES atsiradimu, vietinių žmonių prisiminimuose atliepiamas kitu žodžiu – *griauti*.

6.3. Sąvokų *tėviškė* : *tėvynė* antinomiškumas

Nors abu lietuvių kalbos žodžiai, regis, labai artimi savo reikšme, sovietinė Kauno HES statyba stipriai pakoregavo jų sampratą.

Dugniečiai ir jų vaikai į užliejamus plotus žiūrėjo kaip į brutalų savo gimtųjų vietų ir savo gyvenimų naikinimą:

Čia buvo tragedija, žinoma, visiem buvo tragedija. <...> 20 metų atrodė, kad ten kvepia ta vieta. <...> Išliko tas visas dalykas kokių dvidešimt metų. Tai taip kad ten eitum, atrodo, ir šiandien. Bet kad jau ne... <...> O tas dalykas buvo bja... Bjaurus dalykas, kad geriau jo būt nebuvę ir jo net atsimint nesinori. Tie išsikėlimai visoki, ten visi tie... (vyras, g., 1941 m., kilęs iš Laumėnų);

Nu, vienu žodžiu, kėlė į neparuoštą vietą. <...> tai ir aš atsimenu, kai vežė rąstus, tai mašinos gatvėse buksuodavo. Buvo gatvė be dangų, <...> nu, visiškai neparuošta. Tai žmonės verkė, ir aš visiem tą patį pasakoju ir pačiam sakiau: aš negaliu užmiršti ana pusės Nemuno buvo Šilėnų kaimas (vyras, g. 1944 m., kilęs iš Rumšiškių);

Vienu žodžiu, viskas sunaikinta. Tiesiog nėra žodžių. <...>

Čia ne Kauno marios, o čia nekaltų žmonių ašaros. <...>

Svarbiausia, kad tėviškės, kur gimei, kur augai!.. Kai toj dainoj: kur gimėm, kur augom, kur žemė gimta!.. Tai va, viskas nuėjo velniop. Viskas sugadint[a], o naudos jokios iš to HESo. Jokios, net miesto apšvietimui net nėra tos elektros. Ir dabar ta elektra iš(ž)vis nulis iš to HESo, tik tiek kad stovi pabaisa prieš Kauną (vyras, g. 1934 m., kilęs iš Kampiškių).

Ne kartą pateikėjai pabrėžė slėnio gamtos grožį, plg.:

Vietos nepaprastai gražios buvo. Tiesiog malonumas. Žuvies Nemune kiek nori visokios! <...>

Kokios vietos gražios, kokios!.. (vyras, g. 1934 m., kilęs iš Kampiškių);

Nu, vaikai, mes prie Nemuno. Kai tik laisvi būdavom – Nemunas! Koks buvo gražus Nemunas! Nors aš ir vaikas. Krantai tie!.. Visokių žolių, visokių gėlių, o pats Nemunas švarus, vaikai, būdavo net, mes ir geriam tą vandenį. Jisai skaidrus būdavo, akmenukai matyt. Įbrendam giliau jeigu, tai žuvytės aplink kojas. Ir matosi viskas. Maudydavomės, ten karvutes vedžiodavom <...> (moteris, g. 1941 m., Šlienava);

Labai gailino tiktai vietos, kadangi atėjom mes į bardaką, grubiai šnekant, ane? Kelių nėra, infrastruktūros jokios nėra, nė gatvė, nė žvyruota, nė asfaltuota. Ir šlapia, reikia su botais iš karto eiti. Ten palikom – nors irgi per tuos dešimt metų, kol kėlė ar dar daugiau, sakykim, niekas ten nė tų šaligatvių taisė, nė gatvių kas remontavo, nė to vieškelio tvarkė – bet vis tiek jisai buvo, nu, per kartų kartas jaugę į sąmonę tavo, ar ne, kad gražu va čia, Nemunas čia... Visi turėjo žemės <...> (vyras, g. 1944 m., kilęs iš Rumšiškių);

Mūsų buvo problema ta, kad labai graži žemė buvo. Labai gražios apylinkės! Galima įsivaizduot: Kokalnis, kelias, vieškelis Kaunas–Vilnius. Tarp kitko, jisai mūsų atkarpoj buvo grįstas akmenim. Buvo miestely šaligatviai; aišku, jau po karo subombarduoti. Ir, svarbiausia, tekėjo du upeliai. Nedėja iš vieno galo, Praviena iš kito.

Jos čia susijungė prie kelio, prie vieškelio to Kaunas–Vilnius, sakykim. Ir nutekėdavo, nutekėjo į Nemuną. Tai buvo labai gražios vietos. Buvo aplinkui miškai gražūs, kalneliai... (vyras, g. 1944 m., kilęs iš Rumšiškių);

Aš atsistojau prie Kauno marių vat Rumšiškėse, ane? Sako, ką tu matai. (Nu) ką tu matai, klausia. Nu, kitą klausia. Matai kiek daug vandens? Aš nematau vandens, aš matau, aš matau visas gatves, visą savo miestelį. Kažkaip tai pasakyčiau, kiekvienas kur žmogus gyveno <...>. Labiausiai buvo gaila upelių, savo to kraštovaizdžio tokio... Nes buvo slėnis. Nu, labai gražus Nemuno slėnis, upeliai teka, medžiais apaugę, čia Kokalnis, čia kalnai aplinkui. Nemunas buvo visų mūsų. Visą dieną praleidi prie Nemuno, kai vaikas (vyras, g. 1944 m., kilęs iš Rumšiškių);

Sunku, sunku. Aš kap parėjau iš kariuomenės, tai atrodo, nu, ne čia gyveni... Nu, sunku, toks kitas vaizdas, kitas dalykas. Jau čia buvo sunkiau. O vis tiek ten mažas bėgiojai, visai kitaip (vyras, g. 1935 m., Rumšiškės);

Verkėm ir tėvai verkė, pergyveno, ir tikrai labai, kadangi te buvo įsikūrę (moteris, g. 1949 m., Šlienava).

Ne kartą išskeldinimas prilygintas tremčiai į Sibirą:

Vat [pavardė] tai jinai visada sako. Jinai buvo Sibire, bet, sakė, šitas išskeldinimas buvo jai daug sunkesnis negu Sibiras. <...> Labai buvo sunku. Įsivaizduokit. Kai mumi daba[r] vežė į Sibirą, reiškia, tave paima ir kaip stovi beveik, tik ką tu pasiimi, bet tavo namai lieka. Ir mes visada tikėjomės. Kažkodėl tai tikėjomės, kad turim grįžt, kad turim grįžt (moteris, g. 1941 m., Šlienava).

Šviesaus pateikėjų sukurto gimtinės ar tėviškės įvaizdžio negalėjo pakeisti daugiatautės plačiosios tėvynės samprata, pasiūlyta sovietmečio spaudoje Kaūno HES tema rašiusių žurnalistų.

6.4. Kauno HES aprašų iliustratyvumas: kova (lenktynės) : tautų draugystė : pergalė

Viešuosiuose tekstuose HES statyba vaizduota kaip kova, kurią darbo žmonės turi laimėti. Minimios ir kitų šalių elektrinės, taip parodant bendrą tautų tikslą. Kaip ir buržuazijos smerkimo atveju, diegiama nuostata, kad Lietuva neva „pasirinko teisingai“ – kaip ir kitos respublikos, ji (neva Lenino genialumo vedama) eis šviesos keliu.

Pavyzdžiui, rubrikos „Septynmečio žingsniai“ straipsnyje „Žiburiai ant upių“ rašoma: *Vis daugiau ir daugiau žiburių užsižiebia ant plačių, galingų mūsų šalies upių: Janisiejaus, Angaros, Volgos, Dniepro. Jų tėkmę tarsi apynasriai pažaboja betoninės kaskados, ir vanduo įskelia ugnį – elektrą.*³⁵²

Kaūno HES statybos buvo pramonės lenktynių dalis. Kuriamas įspūdis, kad įprasta *viršyti planus: Tokia tradicija jau susidarė – statybininkai pralenkia grafikus, atiduoda eksploatacijon objektus pirma laiko.*³⁵³ Turėjo stebinti ir kitus *įkvėpti žygiams spartuoliškas darbo greitis.*

O keliauti šių pergalių link turėjo įkvėpti broliškos tautos ir jų bendro darbo pavyzdžiai. Todėl laikraščiuose mirgėjo žinios apie elektrifikaciją kitose Sovietų Sąjungos respublikose. Ir čia, ir ten statomos elektrinės paverčiamos broliškumo simboliu, pavyzdžiui, P. Pitelmano nuotraukoje susibūrę Charkovo Kirovo vardo turbinų gamyklos *komunistinio darbo brigados* nariai, rašantys laišką Kaūno HES statytojams.

Visas laikraščio puslapis skirtas elektrinių statytojų draugystei – suprask, Kaūno HES rūpi ne tik lietuviams (žr. 80 PAV.)³⁵⁴, plg.:

352 Žiburiai ant upių [aut. nenurod.]. – *Tarybinė moteris* 1(97), 1960, 3.

353 Borisovas J. 1959: Geriems draugams – geros turbinos. – *Mes statome Kauno HES*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 109.

354 Taip gimė laišką Kauno HES statytojams [aut. nenurod.]. – *Kauno tiesa* 1(2443), 1960.

80 PAV. Straipsnio „Taip gimė laiškas Kauno HES statytojams“ faksimilė

Taip gimė laiškas Kauno HES statytojams

Toli nuo Kauno Charkovas. Rodos, nieko bendro neturi jis su mūsų miestu. Tačiau yra stiprios, nenutrūkstancios gijos. Nepajunti, kai pavadini jas tautų draugystės arterijomis.

Nueiname į Charkovo S. Kirovo v. turbinų gamyklą. Tai gamykla-milžinas. Joje kalamos širdys daugeliui mūsų Tėvynės hidroelektrinių. Čia buvo pagamintos turbinos, kurios suka ties Kaunu mūsų Nemuno vandenį. O čia dirbantieji žmonės puikiai žino, kur pulsuos jų ceche pagaminta hidroelektrinės širdis, kuriame Tėvynės kampelyje blykstelės Iljičiaus šviesa:

– Omske, Kachovkoj, Novosibirske, Irkutske, Kaune... – išvardija Nikolajus Tolbatovas, hidroturbinų cecho pirminės partinės organizacijos sekretorius.

Tolbatovas susidomėjęs išklauso mūsų pasakojimo apie Kauno HES: jam suprantamas lietuvių liaudies entuziazmas... Tai pirmoji ant Nemuno! Tiek metų puoselėta svajonė!

– Susipažinkit su žmonėmis, kurie mums gamina turbinas... Keičiantis pamainai, ateina į cechą Michailas Bilinkis. Tas žilstelėjęs tvirtas vyras – komunistinio darbo brigados vadovas. Vienas po kito renkasi ir kiti jo kolektyvo nariai.

– Na, kaip ten veikia mūsų turbinos? – spaudžia rankas draugai Bilinkis, Bogajenko, Gorbas, Šaško... – Mes stengėmės, kad dar prieš Naujuosius metais kauniečiai gautų turbinas... Išgirdę apie Kauno HES statytojų entuziazmą, charkoviečiai, greit pasitarę, nusprendžia:

– Vaikiniai, parašykime Kauno HES statytojams laišką. Sėkmės palinkėkime... Nors skirtingas mūsų darbas, bet tikslas – vienas.

Taip gimė laiškas Kauno HES statytojams. Jį parašė drg. Bilinkio vadovaujama komunistinio darbo brigada.

Brangūs draugai!

Charkovo S. Kirovo. v. gamyklos turbinų cecho kolektyvą pasiekė žinia, jog Naujųjų metų išvakarėse dar viena Kauno HES turbina davė pramoninę srovę.

Mes džiaugiamės Jūsų laimėjimais ir iš visos širdies sveikiname HES kolektyvą, pasiekusį dar vieną puikią pergalę. Komunistų partija iškelė didžiulius uždavinius Tarybų šalies energetikams. Apie juos kalbėjo N. Chruščiovas 1959 metų lapkričio mėn. įvykusiame šalies energetikų pasitarime.

Septynmečio pabaigoje mūsų šalis per metus gamins 500–520 kilovatvalandžių elektros energijos, o 1980 metais šiluminių ir hidroelektrinių galingumas išaugs penkis kartus. Mums, energetikams, partija atvėrė plačias darbo perspektyvas ateinantiems dešimtmečiams.

Mūsų gamyklos kolektyvas sėkmingai įvykdė pirmųjų septynmečio metų gamybines užduotis. Dabar garo turbinų cecho surinkimo bare baigiama montuoti 150 tūkstančių kilovatų galingumo garo turbina. O mūsų hidroturbinų cechasis jau pagamino viršum plano dar vieną turbiną Kremenčiugo HES.

Pirmaujančių brigadų tarpe – komunistų Fedčenko, Gorbatko, Matlino, plieno lydytojo Tkačo vadovaujami komunistinio darbo kolektyvai.

Mūsų tekintojų karuselininkų brigadai neseniai buvo suteiktas garbingas komunistinio darbo kolektyvo vardas. Šiomet didžiojo Spalio 42-ųjų metų garbei mes įvykdėme dvi metines normas. Per tą laiką ant mūsų staklių buvo paruošta penkiolikos hidroturbinų ratai, jų tarpe ir Kauno HES. Mūsų brigadoje – devyni žmonės: penki komunistai, trys komjaunuoliai.

Sužinojome, jog armatūrininkų brigadai, vadovaujamai P. Rekevičiaus, jau suteiktas komunistinio darbo kolektyvo vardas. Mes iš širdies sveikiname draugus kauniečius.

Mūsų bendradarbiavimas dar tęsis daug metų. Žinome, kad, baigus Kauno HES statybą, Jūsų respublikoje bus statomos naujos hidroelektrinės, o turbinas kaip ir anksčiau gamins mūsų cecho kolektyvas, jų tarpe ir mūsų brigada.

Sveikiname Jus, draugai Kauno HES statytojai, su Naujaisiais metais, linkėdami sėkmės Jūsų gamybiniame darbe ir asmeniniame gyvenime!

Ir toliau dirbsime komunistiškai! Anksčiau numatyto laiko įvykdysime brangiosios Komunistų partijos nubrėžtus septynmečio planus!

Spaudžiame Jūsų rankas!

Po laišku suraityti devyni parašai turėjo liudyti šio tautų draugystės simbolinio akto autentiškumą.

Globalumas ir bendradarbiavimas pabrėžiamas Vytautės Žilinskaitės tekste „Tvirtai rankas sunėrė...“ (žr. 81 PAV.)³⁵⁵.

81 PAV. „Tvirtai rankas sunėrė...“

355 Žilinskaitė Vytautė 1959: Tvirtai rankas sunėrė... – Tarybinė moteris 11(95), 6–7.

Metaforinio straipsnio pavadinimo esmę atskleidžia tekstas apie Kauno HES statyboms atsidavusius žmones iš artimesnių kraštų ir visai tolimų plačiosios SSRS užkampių:

Blogai, kai čia vaikštinėji be darbo. Pasiutusiai nesmagu. Čia, kur kiekviena smiltelė virpa nuo žvangėjimo, užimo, burzgimo. Garsų jūra – gimdanti Kauno jūrą...;

Ji³⁵⁶ iš Kuibyševo. Ten taip pat stačiasi elektrinę. <...> Taigi, ji ten stačiasi elektrinę. O kai ją baigusi, juk negalėjusi sėdėti sunėrusi rankas. Antra vertus, kas dirba prie elektrinės statybos, tiesiog suserga elektrinių statybos liga... O rankas niežti be darbo, – niukteli ji man į pašonę. Namie du vaikai, vyras gerai uždirba. Bet ji nesėdės namie. Ji visą gyvenimą statys elektrines. Lietuviams, rusams, kazachams... O paskui grįš į savo Žigulius, kur tokie saulėlydžiai!;

Tokio milžiniško krano daug kas kaip gyvas nėra regėjęs. Jis iš Čekoslovakijos;

– Graži jūsų Lietuva, – sako Praskovja Mališenko. – Ir Nemunas toks mielas. Kai vyrą čia paskyrė, maniau, pasėdėsiu namie, sveikatą taisysiu. Bet kur tu, žmogus, iškėsi! Štai greit jau paleisime pirmą agregatą...

– O paskui?

– Paskui grįšiu į tėviškę. Gera ilsėtis, kai esi ką nors padaręs. Nors truputėlį. Štai jūsų jaunimas – kiek Kazachstane nuveikė!;

Nina Biriukpajeva. Elektros suvirintoja.

Iš Kazachstano.

<...>

Ji vėl užsismaukia šalmą ir virsta berniuku. Vėl linksmai žybteli melsva liepsnelė. Liepsnelė dainuoja, ir Nina dainuoja.

Dainuoja lietuvišką dainą;

Rąstų kalnai lėtpjūvės kieme – iš Karelijos.

Iš Karelijos ir Margarita Biliukova. Traktorių parko dispečeris;

– ...Šiuos milžinus kranus atsiuntė čekoslovakai. Visai statybai vadovauja rusas N. Luchnevas. Jau statęs keletą elektrinių, didelį patyrimą turįs...

Apibendrinamasis šio teksto akcentas: *Čia, prie Nemuno, tvirtai rankas sunėrė broliškos tautos – kad nuostabų draugystės vainiką papuoštų dar viena skaidria žvaigždele.*

Ir nenuostabu, kad Tarybų Lietuvos darbo žmonės džiaugiasi baigiama statyti Kauno HES, kuri jau dabar duoda srovę³⁵⁷. Pabrėžiama ne tik tautų brolystė, bet ir, kaip būdinga to meto viešajam diskursui, didžioji rusų tauta ir būtinai Komunistų partija:

Milijonai kilovatvalandžių Kauno HES pagamintos elektros energijos jau nutekėjo laidais į miesto įmones ir įstaigas, į respublikos miestus ir kaimus, pasakodami apie Nemuno krašte naują gyvenimą, kurį sukūrė lietuvių tauta, vadovaujama Komunistų partijos, broliškai padedant visoms tarybinėms tautoms ir, visų pirma, didžiajai rusų tautai.³⁵⁸

Tema nuosekliai buvo plėtojama toliau – neilgai trukus grįžtama prie turbinos gamintojų laiško (žr. 82 PAV.)³⁵⁹. Čia taip pat išryškėja globalumo (Sovietų Sąjungos vietovių, šiuo atveju – upių Angaros ir Volgos) ir paprasto darbo žmogaus santykis.

356 Halina Faizova (aut. past.).

357 Žiburiai ant upių [aut. nenurod.]. – Tarybinė moteris 1(97), 1960, 3.

358 Kučinskas Vladas 1960: Į naujus laimėjimų metus žengiant. – Kauno tiesa 1(2443).

359 Volskytė Vaidilutė 1960: Čia gimsta turbina. – Kauno tiesa 11(2453).

82 PAV. Straipsnis „Čia gimsta turbina“ faksimilė

ČIA GIMSTA TURBINA

Mes kalbame su charkoviečiais!

Kirovo v. turbinų gamykla mus sudomino ne tik kaip įmonė, paruošusi turbinas Kauno HES. Šios turbinos, palyginus jas su turbinomis, kurias suks Angaros, Volgos vandenys, tik mažas grūdelis, kurį įnešė kiroviečiai į šalies elektrifikavimą.

...Kai tik įžengėme į gamyklą, pirmiausia mus sužavėjo jos dydis. Štai betonuojamas pagrindas, ant kurio stovės naujos karuselinės staklės. Staklių svoris – 1400 tonų, aukštis – 16,5 meto. Joms pastatyti reikėjo iškasti 5 tūkstančių m³ pamatų duobę ir sudėti 3 tūkstančius m³ gelžbetonio... Galite įsivaizduoti, kokios bus staklės ir kokias turbinas jos gamins!

O darbininkai čia paprasti. Eiliniai darbo žmonės, su kasdieniais rūpesčiais, tikriausiai, ir su silpnybėmis...

Trupučiuką pakalbėkime apie Bilinikio vadovaujamos komunistinio darbo brigados žmones, tuos, kurie parašė mūsų HES statytojams laišką.

Mums besišnekant, į darbą atėjo du jauni vaikinai. Vienas aukštas, su ramia šypsena veide, antras – nedidelis, juodais antakiais ir šviesiai mėlynomis akimis, judrus, sąmojingas. Jie iš paskaitų. Studijuoja Lenino v. politechnikos instituto energetikos fakulteto pirmajame kurse. Abu vaikinai atėjo į gamyklą ir į institutą jau atitarnavę Tarybinėje Armijoje, turėdami darbo stažą. Gal todėl mokymosi reforma jų nė kiek negąsdina. Jie puikiausiai jaučiasi dirbdami ir mokydamiesi. Kitaip ir būti negali! Tai Vitalijus Gorbas ir Nikolajus Šaško.

O jų kurso draugė Nataša Diatlova po darbo gamykloje sunkiau įsijungia į darbą institute. Ji atvirai sako:

– Man sunkoka. Aš dažnai noriu miego.

Tačiau Nataša negalvoja mesti pradėto kelio. Su ja draugai, visada pasiruošę padėti. (Nataša, nors ir ne toje pačioje brigadoje dirba, bet su Vitalijum ir Kolia jie geri draugai. Juos mes nufotografavome studentų bendrabuty „Gigant“, kitą dieną besiruošiančius egzaminų sesijai).

Kirovo v. gamykloje jau dirba 600 inžinierių. O kiek mokosi!

Penkioms gamyklos brigadoms jau suteiktas komunistinio darbo brigados vardas. 67 brigados tebekovoja dėl jo.

Prieiname prie garo turbinų cecho. Čia dirba Ivano Gorbatjko vadovaujamas komunistinio darbo skyrius. Jo dirbantieji pirmieji gamykloje gavo šį garbingą vardą.

Apie darbo kokybę ir kiekybę šioje brigadoje niekas nekalba. Jie visi puikūs darbininkai. Įdomu, kad žmonės čia labai stengiasi mokytis ir padėti vieni kitiems. Štai Anatolijus Zabava. Jis šaltkalvis ir dabar dirba prie kažkokios mašinos. Pastebėjęs, kad mes kalbamės su Gorbatjko apie jį, iš tolo šelmiškai nusišypso... Anatolijus gyvena 30 kilometrų nuo Charkovo ir mokosi aštuntoje vidurinės mokyklos klasėje. Brigada kaip mat susirinko ir Anatolijų atleido nuo trečiosios pamainos, kad tik jis gerai mokytųsi! Toje brigadoje 14 komjaunuolių ir 13 iš jų mokosi. Jiems visada padeda tame pačiame skyriuje dirbą inžinieriai, kurių yra 10. Kiekvienas šio kolektyvo narys gerai žino, kaip sekasi mokytis jo draugui.

O kai komunistinio darbo kolektyvo nariai šaltkalviai Archipovas ir Jekimovas pradėjo statyti individualinius namus, visas kolektyvas laisvalaikiu jiems talkininkauja.

Komunistinis darbas, komunistinis gyvenimas!

Taip gyvena kiroviečiai, paprasti, draugiški žmonės, gaminą širdis milžiniškoms mūsų šalies elektrinėms.

Kaupiantys patirtį, bendradarbiaujantys ir pasiruošę padėti – kuriamas patyrusių ir gelbstinčių darbininkų (-ių) įvaizdis: *Kauno HES – penktoji statyba, kurioje ji³⁶⁰ dalyvauja. Dirbo statant Narvos, Svirės I, Svirės II, atvažiavo padėti lietuviams; A. Pranuzas darbo kelią pradėjo prieš aštuoniolika metų Tadžikistane. Statė pirmą hidroelektrinę. O šiandien Baltarusijos sūnus dirba Kauno HES pirmosios statybos aikštelės mechaniku. Cecho partinės organizacijos sekretorius. Delnuose ne viena pūslelė atskleidžia darbo kelią. Trys hidroelektrinės – Pranuzos darbo ataskaita.*³⁶¹

Sovietų Sąjungos elektrifikacijos tema rutuliojama pakiliai, didžiuojamasi progresu. Tekstų stilius pompastiškas, kartojami tokie žodžių junginiai kaip *tarybinio žmogaus valia, liaudies laimė*; žmonės nuolat vaizduojami parodant tam tikrą kilmę, priklausymą grupei, pvz., *tarybinis žmogus*. Užtuot įvardijus vienu žodžiu, formuluojama gana savitai: *Likimas mane suvedė su labai paprastu ir labai nuoširdžiu rusų žmogumi – Ivanu Golubiovu.*³⁶² Ne tik akcentuojama kilmė, bet ir matomas siekis kurti žmoniškų (taigi kartu ir broliškių) HES statytojų įvaizdį.

Tačiau tuo pat metu, trūkstant medžiagų, kai *visus vienu metu kelia* (vyras, g. 1936 m., Rumšiškės) ir *reikia viską rankom daryt* (vyras, g. 1942 m., kilęs iš Gastilonių), bendrystė anaipol nesvetima ir dugniečiams. Štai pateikėja pasakoja apie santykį su kaimynais iškėlimo metu: *Taigi ir išsikeliant mus palikdavo pas kitus žmones, nes gi čia nebuvo kur. Valgyt duodavo ir viską. Mes pasistatėm, pas mus ateidavo. Nes... su kaimynais buvo be galo tamprus ryšys. Nes jeigu mama sriubą virdavo, tai jau kaimynai nevirdavo sriubos* (moteris, g. 1950 m., Rumšiškės). Kitas pateikėjas kalba apie pagalbą statant namus: *Bendros talkos buvo. Kam reikia, tai vieną dieną ten einam, kitą dieną pas mumi reikia, tai tokiom talkom* (vyras, g. 1935 m., Rumšiškės).

Liaudies laimės neprimena ir užtvindymą iš šalies stebėjusių žmonių reakcijos: *Pavyzdžiui, toks Toliušis, advokatas Smetonos laikų. Ir kai reikėjo kraustyti, dingo visi draugai. Tai mama klausia... Kai buvo Toliušis Sibire, jinai jam siuvo rūbus, siuntė, maistą siųsdavo, reiškia. Paskiau nesirodė nė vienas. Tai mama užklausė:*

– Kaip čia tu taip dabar net neaplankei tokiu sunkiu momentu?

– Bijojau išprotėt, – sako, – atėdavau, atvažiuodavau, ant Nemuno kranto pastovėdav[au], kitoj Nemuno pusėj, ir žiūriu, kaip čia tie [pateikėjos šeimos pavardė] <...>.

Vienu žodžiu, buvo baisu. Ir vien iš paskutiniųjų apsilankymų tėvų, tai mama jau nėjo, jau ant kalno laukė (moteris, g. 1937 m., kilusi iš Laumėnų).

Taigi tikrasis bendruomeniškas reiškesi šeimų vargais, trūkstamais įrankiais, emociniais dūriais, o uolumas buvo privalomas (juk reikėjo griauti, statyti – lipdyti (vyras, g. 1940 m., Šlienava) – *nebuvo kada pratintis* (vyras, g. 1935 m., Rumšiškės). *Tautų draugystės įžiebta ugnis*³⁶³ nešildė Nemuno slėnio (nebe) gyventojų.

Pasiekus *didįjį* tikslą – pastačius hidroelektrinę – patoso kreivė viešajame diskurse kyla į viršų. 1960-ųjų balandžio 19 d. *darbo pergalę* vainikuoja sveikinimo kalbos³⁶⁴. Du puslapius užima antraštė „Amžinai liepsnos tautų draugystės įžiebta ugnis!“

Viršininkai, sekretoriai, pirmininkai inžinieriai ir kiti *draugai* sveikina Kaūno HES atidarymo proga. Iš eilės, viena po kitos, skelbiama dešimt kalbų. Nurodant autorius, visur pridėtos santrumpos *drg.* (draugas), o pačios kalbos pradedamos kreipiniu *Draugai!* ar *Brangūs draugai!* Taigi kiekviena sveikinimo kalba yra tarsi kodas, šablonas su privalomomis pamatinėmis frazėmis. Viena jų – KPI profesoriaus Jono Janickio – reprezentuoja visą patosiškos pergalės nuotaiką (žr. 83 PAV.)³⁶⁵.

83 PAV. KPI profesoriaus Jono Janickio kalbos faksimilė

360 Kauno HES statybos valdybos techninio skyriaus viršininko pavaduotoja E. Osipova (*aut. past.*).

361 Andriejaitis Večislavas 1960: Įžiebsim dar ne vieną šviestą. – *Kauno tiesa* 18(2460).

362 Eglinis Mejeris 1958: *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 49.

363 Amžinai liepsnos tautų draugystės įžiebta ugnis! [aut. nenurod.]. – *Kauno tiesa* 93(2535), 1960.

364 Sveikinimo kalbose, kaip ir ankstesnėse publikacijose HES tema, pabrėžiama, kad viršijami (viršyti) planai;

darbo rezultatai siejami su tuometėmis progomis: *Įtemptas mūsų kolektyvui buvo paskutinis mėnuo. Stoję į lenininę darbo sargybą, mes nusprendėm atiduoti hidroelektrinę ne Gegužės Pirmajai, kaip buvo numatyta anksčiau, bet V. I. Lenino 90-ųjų gimimo metinių proga. Ir šis įsipareigojimas įvykdytas pirma laiko* (Kozyrevas E. 1960: *Hidroagregatų montavimo vyr. darbų vykdytojo drg. E. Kozyrevo kalba*. – *Kauno tiesa* 93(2535)).

365 Janickis Jonas 1960: KPI profesoriaus drg. J. Janickio kalba. – *Kauno tiesa* 93(2535).

Šiandien mūsų senasis Kaunas, o su juo visa Tarybų Lietuva švenčia didelę šventę – visu galin-gumu paleidžiama Kauno hidroelektrinė. Tai – pirmasis tokio masto įrenginys mūsų respublikoje. Ji įgalins paleisti naujas mašinas fabrikuose, padidinti jų gamybą, duos pigių energijų naujoms pramo-nės įmonėms ir transportui. Tarybinių žmonių rankomis pažabotas Nemunas nebegrasins Kaunui kiekvieną pavasarį baisiais potvyniais. O kiek grožio aplink Kauno Jūrą! Dešimtys tūkstančių kau-niečių galės čia praleisti savo poilsį ir džiaugtis didingais jūros vaizdais.

Man, kaip senam Kauno gyventojui, šia proga iškyla kai kurie praeities prisiminimai. Atsimenu, kad dar prieš pirmąjį pasaulinį karą, vasarojant kaime arti Rumšiškių, darbininkai kone plikomis rankomis tempė iš Nemuno didžiulius akmenis, kurie trukdė laivybai. Dabar laivai Kauno jūra ir toli Nemunu aukštyn galės plaukioti be pavojaus. Povandeniniai akmenys atsidūrė giliai dugne. O vietoje anų laikų skurdžių lūšnų Rumšiškių miestelio, ant kalno išdygo naujos Rumšiškės su gražiais mūriniiais pastatais.

Buržuaziniiais laikais net Kaune elektros šviesa galėjo džiaugtis tik aukšti valdininkai ir turtingi pirkliai. Darbo žmogaus ar vidutinio inteligento bute elektros šviesa buvo didelė prabanga. Tada belgų bendrovė išsiurbdavo iš Kauno darbo žmonių milžiniškus pelnus už naudojimąsi elektros šviesa, im-dama už ją lupikiškas kainas. Tik po visuotinio Kauno gyventojų boikoto jas kiek sumažino.

Kai kurie entuziastai kėlė mintį perkasti Birštono kilpą ir pastatyti ten hidroelektrinę, bet tai ir liko tik svajose. Kitaip ir negalėjo būti. Buržuazinės Lietuvos valdovai buvo sudominti pinigais, gaunamais dividendų ir kyšių pavidalu iš belgų bendrovės, bet ne darbo žmonių gerovės kėlimu. Liaudies uždirb-tas lėšas jie švaistė ginklų pirkimui užsienyje³⁶⁶.

Ši sena Lietuvos gyventojų svajonė galėjo virsti tikrove tikrai Tarybų valdžios dėka, kuriai labiau-siai rūpi darbo žmonių gerovė ir jos nuolatinis kėlimas. Kauno hidroelektrinės užbaigimas yra mūsų vyriausybės taikios politikos įrodymas, nukreiptos į tarptautinio įtempimo likvidavimą, į visuotinį ir visišką nusiginklavimą, nenuilstamai kovojančios už tvirtą taiką visame pasaulyje.

Šalia didžiulės ir visapusiškos naudos, kurią duos mūsų miestui ir visai respublikai visu galin-gumu paleista Kauno hidroelektrinė, neturime užmiršti dar kitos šios dienos įvykio reikšmės. Mūsų hidroelektrinė yra didingas broliškyjū tarybinių tautų draugystės simbolis. Juk ją statant, greta lie-tuvio dirbo rusas, ukrainietis, baltarusis ir kitų tautų sūnūs. Broliškos respublikos pagamino ir davė šiai statybai reikalingus mechanizmus, mašinas, įrengimus, pasidalijo savo patyrimu organizuojant ir vykdant tokios didelės apimties statybą. Čia išaugo gausūs jauni kadrai, kurie ateityje galės spręsti krašto tolesnio industrializavimo ir elektrifikavimo uždavinius. Malonu, kad į hidroelektrinės statybą savo kuklų indėlį įnešė ir mūsų Politechnikos institutas, kuriame man tenka dirbti. Čia gavo pasireikš-ti ir išaugti tiek studentai, tiek ir mūsų institutą baigę jauni inžinieriai.

Draugai! Ši elektrinė yra didelė partijos, vyriausybės ir visos tarybinės liaudies dovana Lietuvai ir ypač Kauno miestui. O tai įpareigoja mus visus – darbininkus ir inteligentiją – dar labiau mobilizuoti visas savo jėgas kūrybiniam darbui, kurio tikslas yra galutinė komunizmo pergalė.

Darbuotojai, siekiantys tikslo ir įveikiantys (nedideliuos, laikinus) sunkumus. Bendradarbiavimas, įvai-riopas palaikymas Lietuvoje ir kitose tuometės Sovietų Sąjungos respublikose. Daug draugiškų profesio-nalų, kuriems darbas yra vienas malonumas. Tai (tariamojo) pozityvo persunkta sovietinės publicistikos kasdienybė.

366 Kontekstas – didelės elektros kainos tarpukariu.

Nors pareigingų specialistų įvaizdis labai gajus (ir tęsiamas jau pastačius hidroelektrinę)³⁶⁷, 2007 m. išleistoje Algirdo Brazausko knygoje esama atsvaros anuometei propagandai: *Darbo ir buities sąlygos statant Kauno hidroelektrinę nebuvo tokios romantiškos ir patrauklios, kaip skelbdavo spauda. Tariamasis herojiškumas, entuziazmas slėpė netobulų darbų organizavimą, dažnus technikos mechanizmų gedimus, komplektuojamų dalių trūkumus.*³⁶⁸ O štai 1958 m. Mejeris Eglinis rašė, kad statytojai buvo *apginkluoti puikia tarybine technika*³⁶⁹.

Brazauskas šiek tiek kritikuoja HES statybos organizavimą. Sovietinio laikotarpio tekstuose akivaizdžiai kuriamas bendruomeniškumo įspūdis. Rašyta, kad iš skirtingų Tarybų Sąjungos vietovių suvažiavo specialistai, jog ir studijas neseniai baigę jaunuoliai prašėsi dirbti Kauno HES statyboje. Tačiau Brazauskas mini, kad iš tiesų Lietuvos ir Kauno valdžia pasirūpino surinkti kuo daugiau žmonių iš Kauno ir aplinkinių rajonų. Be to, *atvykėliams <...> buvo būdingas ir tam tikras pasipūtimas, jie rodė „didžiojo brolio“, šeimininko pranašumą, mokėjo žongliruoti politinėmis frazėmis, partiškumu*³⁷⁰.

Vadinasi, galima teigti, kad, nors ir kaip stengtasi sukurti draugiškumo įspūdį, iš tiesų galiojo viršenybės principas, realybėje buvo justai tam tikra hierarchija.

6.5. (Klasių kovos) kovotojo įvaizdis

Nuo Antrojo pasaulinio karo ir pokario (o ir dar ankstesnių) laikų sovietinės spaudos kuriamam ideologiniam kontekstui būdingi (*klasių*) kovos ir kovotojo motyvai (žr. 84 PAV.)³⁷¹.

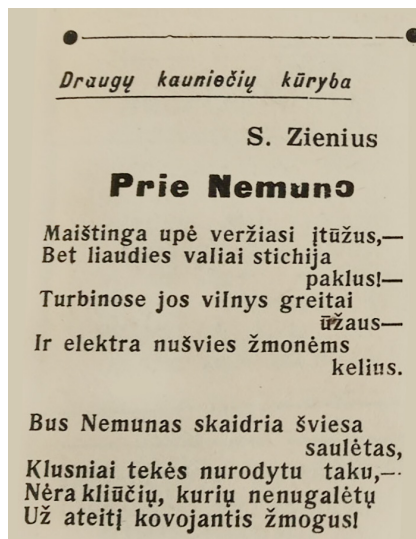
Draugų kauniečių kūryba

S. Zienius

Prie Nemuno

*Maištinga upė veržiasi įtūžus, –
Bet liaudies valiai stichija paklus! –
Turbinose jos vilnys greitai užaus –
Ir elektra nušvies žmonėms kelius.*

*Bet Nemunas skaidria šviesa saulėtas,
Klusniai tekės nurodytu taku, –
Nėra kliūčių, kurių nenugalėtų
Už ateitį kovojantis žmogus!*

84 PAV. S. Zieniaus eilėraščio „Prie Nemuno“ faksimilė

367 – Vydūno alėjoje vakar naktį užgeso šviesa, – praneša moteriškas balsas.
– Dėkoju... Tuoj pat sutvarkysim.
Nustatoma „diagnozė“: kaltas magnetinis paleidėjas. Nudėgė kontaktas – šviesa užgeso...
K. Orinas ir V. Čiukšys – prityrę savo darbo žinovai. Nepraėina pusvalandis – darbas jau atliktas. Nuspaudžiamas kirstukas, ir vėl gatvė nušvinta dešimtimis auksinių žiburių.
„Avarija“ likviduota!“ (Čėsna R. 1960: Užsižiebia gatvėse šviesos. – *Kauno tiesa* 40(2482)).

368 Brazauskas Algirdas 2007: *Ir tuomet dirbome Lietuvai: faktai, atsiminimai, komentarai*, Vilnius: Knygiai, 35.

369 Eglinis Mejeris 1958: *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 61.

370 Brazauskas Algirdas 2007: *Ir tuomet dirbome Lietuvai: faktai, atsiminimai, komentarai*, Vilnius: Knygiai, 27–28.

371 Zienius S. 1959: *Prie Nemuno*. – *Komunizmo vėliava*, 1959. I. 10.

85 PAV. „Kai kas net skęsdamas jūroje jos nepripažįsta“

Randama ir karikatūriško kandumo (žr. 85 PAV.)³⁷².

85 pav. atkreiptinas dėmesys į skęstančiuosius – skrybėlės ir cilindrai raiškiai parodo klasinę priklausomybę tų, kurie nepalaikė Kauno HES ir Kauno jūros atsiradimo. Taigi jie – klasiniai priešai, akivaizdūs buržuaziniai relikvai.

HES statytojai vaizduojami kaip upės pažabotojai. Plėtojamas tarybinio žmogaus, kaip nugalėtojo, įvaizdis: *Dienas ir naktis jis*³⁷³ *šnabžda savo jaunai žmonai apie jų laimę, apie Žmogaus didybę.*³⁷⁴ Žodis *Žmogaus* rašomas didžiąja raide, pabrėžiant didybę.

Kaip ironiškai pastebėjo viena pateikėja, *tarybinio laikotarpio žmogus nugalėtojas. Nuskrido į kosmosą ir užkariavo visą kosmosą... Nu, žodžiu, čia tas pats atvejis* (moteris, g. 1961 m., Rumšiškės).

Karinė terminija ypač gajį knygoje *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*:

- *visa tai yra didžiosios statybos užnugaris;*
- *galėsime plačiu frontu pulti Nemuną;*
- *hidrotechnikų darbas tikrai reikalauja iš žmogaus, kaip karo metu, nepaprasto jėgų įtempimo, karštos širdies ir pasiaukojimo;*
- *tris paras truko ši dramatinė dvikova*³⁷⁵;
- *jis išėjo, komunisto širdies šaukiamas, į pirmąsias darbo fronto linijas;*
- *Kauno hidroelektrinė ir buvo jo išsirinktasis mūšio laukas.*³⁷⁶

Reikia paminėti, kad su karine leksika susiduriama ir kitur. Štai „Spechidromontažo“ kolektyvas *nutarė stoti į Lenininę darbo sargybą*³⁷⁷, o V. Andriejajičio tekste net hidroelektrinės statytojo A. Pranuzos amžius įvardijamas žodžiu *šturmuoti: 1960 metais jis „šturmuoja“ savo šešiasdešimt pirmuosius.*³⁷⁸

Pasitelkiant karinę leksiką, metaforizuojamas ir kaip kova pateikiamas kolektyviškumas – Nemunas pažabojamas – ir ne statyboje, o kovoje (žr. 86 PAV.)³⁷⁹.

372 [J. Rutkauskos pieš.]. – *Kauno tiesa* 92(2534), 1960.

373 Nemunas (aut. past.).

374 Bernotienė R. 1960: Kokie mes turtingi! – *Tarybinė moteris* 7(103), 4.

375 Užtūros statymas (aut. past.).

376 Eglinis Mejeris 1958: *Pirmoji prie Nemuno. Kauno HES statyboje*, Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 54–66.

377 Didžiojo vado metinėms Kauno HES visu pajėgumu [aut. nenurod.]. – *Kauno tiesa* 74(2316), 1960.

378 Andriejaitis Večislovas 1960: Ižiebsim dar ne vieną šviestą. – *Kauno tiesa* 18(2460).

379 Karštas sveikinimas Kauno HES statytojams – socialistinio lenktyniavimo nugalėtojams! [aut. nenurod.]. – *Kauno tiesa* 29(2471), 1960.

KARŠTAS SVEIKINIMAS KAUNO HES STATYTOJAMS — SOCIALISTINIO LENKTYNIAVIMO NUGALĖTOJAMS!

Džiugi telegrama iš Maskvos

...Kiek dienų, kiek valandų? Keleri metai, praleisti prie žilojo Nemuno krantų. Ir speiguotą, šaltą žiemos dieną, ir po kaitria vasaros saule, kai bėga upeliais prakaitas, ir prožektorių šviesoje, ir prie laužo šildantis... Kova prie Nemuno! Žūtbutinė kova, kurią laimėjo tarybinis žmogus, draugiška įvairių tautybių atstovų šeima. Kova, pasibaigusi galutiniu Lietuvos upių tėvo pažabojimu. Tos kovos ir darbo dalyviai — Kauno HES statytojai, paleidę hidroelektrinę metais pirma laiko.

Todėl nenuostabu, kad VAKAR eiklaus žirgo greitumu stambiausią respublikos statybą prie Nemuno apskriejo žinia, taip širdžiai miela. Statybininkų šaunus darbas ir triūsas įvertintas!

„Pirmoji vieta... Pereinamoji vėliava!“ — kalbėjo, dalijosi mintimis seni ir jauni žmonės, praleidę po kelerius metus statyboje, kuri ilgam išliks jų atmintyje kaip šviesus, giedras puslapis.

Hidroelektrinės statybos partinės organizacijos sekretorius drg. Urbas pasakoja:

— Taip. Šaunią žinią gavome. Iš Maskvos... Telegramoje Elektros stočių statybos ministras Novikovas ir už profsąjungos CK pirmininką pasirašęs Agafonovas karštai sveikina Kauno HES statybos kolektyvą, laimėjusį socialistinį lenktyniavimą pereinamųjų metų ketvirtąjį ketvirtį. Pranešama, kad MUMS PRIPAŽINTA PIRMOJI VIETA IR PASKIRTA TSRS MINISTRŲ TARYBOS BEI VPSCT PEREINAMOJI RAUDONOJI VĒLIAVA. Na, linki puikių rezultatų tolesniame darbe.

Mes paprašėme drg. Urbą perduoti šauniesiems hidrostatytojams — socialistinio lenktyniavimo nugalėtojams daugelio tūkstančių mūsų laikraščio skaitytojų karštus sveikinimus. (MŪSŲ INF.)

86 PAV. Straipsnio „Karštas sveikinimas Kauno HES statytojams – socialistinio lenktyniavimo nugalėtojams!“ faksimilė

KARŠTAS SVEIKINIMAS KAUNO HES STATYTOJAMS – SOCIALISTINIO LENKTYNIAVIMO NUGALĖTOJAMS!

Džiugi telegrama iš Maskvos

...Kiek dienų, kiek valandų? Keleri metai, praleisti prie žilojo Nemuno krantų. Ir speiguotą, šaltą žiemos dieną, ir po kaitria vasaros saule, kai bėga upeliais prakaitas, ir prožektorių šviesoje, ir prie laužo šildantis... Kova prie Nemuno! Žūtbutinė kova, kurią laimėjo tarybinis žmogus, draugiška įvairių tautybių atstovų šeima. Kova, pasibaigusi galutiniu Lietuvos upių tėvo pažabojimu. Tos kovos ir darbo dalyviai – Kauno HES statytojai, paleidę hidroelektrinę metais pirma laiko.

Todėl nenuostabu, kad VAKAR eiklaus žirgo greitumu stambiausią respublikos statybą prie Nemuno apskriejo žinia, taip širdžiai miela. Statybininkų šaunus darbas ir triūsas įvertintas!

„Pirmoji vieta... Pereinamoji vėliava!“ — kalbėjo, dalijosi mintimis seni ir jauni žmonės, praleidę po kelerius metus statyboje, kuri ilgam išliks jų atmintyje kaip šviesus, giedras puslapis.

Hidroelektrinės statybos partinės organizacijos sekretorius drg. Urbas pasakoja:

— Taip. Šaunią žinią gavome. Iš Maskvos... Telegramoje Elektros stočių statybos ministras Novikovas ir už profsąjungos CK pirmininką pasirašęs Agafonovas karštai sveikina Kauno HES statybos kolektyvą, laimėjusį socialistinį lenktyniavimą pereinamųjų metų ketvirtąjį ketvirtį. Pranešama, kad MUMS PRIPAŽINTA PIRMOJI VIETA IR PASKIRTA TSRS MINISTRŲ TARYBOS BEI VPSCT PEREINAMOJI RAUDONOJI VĒLIAVA. Na, linki puikių rezultatų tolesniame darbe.

Mes paprašėme drg. Urbą perduoti šauniesiems hidrostatytojams – socialistinio lenktyniavimo nugalėtojams daugelio tūkstančių mūsų laikraščio skaitytojų karštus sveikinimus. (MŪSŲ INF.)

Galima suprasti, kad pastatyta hidroelektrinė – tai pergale pasibaigusi kova, po kurios 58 Kauno hidroelektrinės statybininkai – vairuotojai, armatūrininkai, elektrosvirintojai, dailidės – pareiškė norą važiuoti į naujos septynmečio statybos barą, į Tėvynės šiaurę. Žmonės, pažaboję Lietuvos upių tėvą, nutarė padėti Kovdos hidroelektrinės statytojams. Ten statytojų laukia ne pyragai, bet Nemuno šturmuotojų tai nebaugina³⁸⁰.

Diegiama mintis, kad progresyvus septynmetis svarbiau už viską.

6.6. Apibendrinimas: nuskendusios ideologijos

Taigi Kaūno marių dugnas – istoriškai ir emociškai raižus diskursas, kuriame susipina skirtingų laikotarpių viešoji ir privačioji nuomonė, o kartu ir faktai. Pastaraisiais metais skubama užfiksuoti tai, kas likę vietinių žmonių ir jų palikuonių atmintyje, naujomis meninėmis formomis įamžinti sunykusius kaimus (žr. 87–88 PAV.).

Pasitelkiant įvairias propagandines klišes, XX a. 6-ojo dešimtmečio sovietinėje spaudoje ir literatūroje liaupsinta hidroelektrinės statyba: ankstesnė santvarka neva buvo bloga, ir tik *komunistai nuties kelią į šviesų rytojų*. Būsimojo laiko kultas itin gajus, o pasiekti tikslai (pastatyta hidroelektrinė) siejami su sovietiniais, komunistiniais stabais. Spaudoje aprašomi *septynmečio žingsniai* – tarsi ideologizuotas septynmylių, pasakose avimų batų atspindys. Tiek darbo procesas, tiek rezultatas dedikuojami *darbo liaudžiai* ir *Leninui*, o šis kone prilyginamas visos Sovietų Sąjungos šviesos šaltiniui.

87–88 PAV. Atminties ženklai. Žydrūno Šidlausko nuotraukos

380 Kauno HES – Kovdos HES [aut. nenurod.]. – *Kauno tiesa* 59(2501), 1960.

2020 m. pakalbinus iš marių dugno kilusius ir iškeldintus žmones, išryškėjo didžiulis kontrastas tarp viešosios sovietmečio informacijos ir gyventojų patirties. Namus reikėjo griauti, vežti, statyti iš naujo, o trūko tiek medžiagų, įrankių, tiek meistrų, procesas apibūdinamas kaip itin sunkus. Negana to, gyvenamosios vietos užliejimas ir būtinybė kraustytis kitur – gili emocinė žaizda, apie kurią dugniečiai išties norėjo papasakoti.

Sovietiniuose tekstuose pabrėžiamas ne griovimas, o statymas. Jis vaizduojamas kaip kova – *kova*, kurioje dalyvauja paprasti, bet labai *darbštūs tarybiniai žmonės* iš įvairių *draugiškų TSRS respublikų*.

Vartojama karinė leksika: *statytojai puola plačiu frontu, šturmuoja, pažaboja...* Nemunas personifikuojamas, netgi vaizduojamas kaip *jaunikaitis*, o elektrinė – kaip *nuotaka*. Tai rodo, kad sovietmečiu ideologijai buvo sutelkti gausūs kūrybiniai pajėgumai. Skaitytojams komunizmo ideologija teigta net menine raiška – apsakymais, eilėmis, pasitelkiant metaforas ir karo terminiją.